

temes-2)

QUERALT SOLÉ. Universitat de Barcelona

DONA I REPRESSIÓ FRANQUISTA A CATALUNYA. LA GRAN MAJORIA D'ESTUDIS: ELS LOCALS

La Revista *Espai /Temps*, de la Universitat de Lleida, va publicar l'any 2001 un número titulat «Violència i repressió a Catalunya durant el franquisme. Balanç historiogràfic i perspectives». L'editaren la professora Conxita Mir, amb Carme Agustí i Josep Gelonch, i els autors eren cinc especialistes en la matèria: Francesc Vilanova, Joan Maria Thomàs, Josep Clara, Joan Sagués i Martí Marin. En el resum s'explica que els diversos historiadors volien revisar «de forma exhaustiva l'avenç dels treballs sobre violència i repressió durant el franquisme realitzats a Catalunya des de la mort del dictador, prenent com a marc d'anàlisi les delimitacions provincials». Els articles són excel·lents, i l'anàlisi que s'hi fa és un bon punt de partida per confirmar que, al tombant de segle, a Catalunya els estudis locals sobre la repressió franquista envers la dona eren ben minsos o inexistents. I els estudis generals al respecte també. De fet, de totes les publicacions que citen els diversos autors al llarg dels textos, només una es focalitza únicament en la repressió de gènere: un article aleshores publicat feia poc pel professor Ricard Vinyes (2001) en una revista acadèmica d'àmbit estatal, titulat: «"Nada os pertenece"... Las presas de Barcelona, 1939-1945». De la lectura d'aquesta revista de la Universitat de Lleida –un molt bon estat de la qüestió– queda ben palès que fins aleshores s'havia avançat molt en la recerca i anàlisi sobre la repressió franquista a Catalunya, però no en la concreció de la repressió envers les dones, la de gènere, una línia d'investigació que es destacava com a necessària en el futur.

Gairebé vint anys després s'ha continuat avançant, ajustant xifres pel que fa a les qüestions quantitatives i aprofundint en l'anàlisi pel que fa a les qualitatives, però la repressió de gènere continua estant força mancada d'estudis, sobretot en l'àmbit general català. De fet, sort n'hi ha dels estudis que s'han anat publicant en l'àmbit local, perquè a Catalunya, a

diferència d'estudis generals estatals o d'altres regions, encara no existeix un estudi global sobre la repressió de gènere. Cal fer notar, però, que les obres generals centrades en la repressió franquista publicades en els darrers anys sempre tenen un apartat dedicat a la repressió de gènere, cosa que abans no passava. I també cal destacar com el que s'entén per repressió s'ha anat ampliant: si bé inicialment aquesta s'entenia com la pèrdua de la vida, la privació de llibertat, les depuracions o les confiscacions, en aquests vint anys s'hi han afegit altres aspectes i qüestions, que porten a entendre la repressió franquista com quelcom més global i fins i tot a intentar estudiar aspectes repressius que sovint són difícilment quantificables, com els culturals o els socials, que tant van patir les dones durant la dictadura.

Com dèiem, han estat els estudis locals els que s'han estat fent i publicant en aquests anys. Per importància, pel volum de publicacions i per la continuïtat en els estudis que s'hi ha centrat, el primer tema que cal destacar és la presó de dones de les Corts de Barcelona. Dos autors han estat els que més han estudiat i publicat al respecte: el professor Fernando Hernández Holgado (2011), sobretot amb articles acadèmics, i M. Pilar Molina, que en va fer

Elisa Cardona Ollé, a l'esquerra, amb la seva germana. Va ser afusellada a la muntanya de l'Oliva a Tarragona el 22 d'abril de 1939. Autor desconegut.

178

una tesi doctoral (2010). Però esmentàvem la continuïtat perquè al voltant d'aquesta presó també hi ha una dinàmica reivindicativa. Així, existeix un web¹ on se n'explica tota la història, on es recullen trajectòries de preses, testimonis, fotografies... i on es pot veure com és un bon instrument pedagògic i com ha estat un instrument reivindicatiu. Després d'anys de lluita, finalment el 14 de novembre de 2019 es va inaugurar un monument a la cruïlla dels carrers Joan Güell i Europa, del barri de les Corts de la Ciutat Comtal, en record de les dones que hi van patir presó.

Potser el pes i l'entitat de la presó de la capital catalana fa que manquin molts estudis d'altres presons del país, malgrat, per exemple, el de Subirats Piñana centrat en les Oblates de Tarragona, publicat l'any 2006. Però què sabem de les altres presons de dones que hi va haver a Catalunya? A Girona es va habilitar el convent de les religioses adoratrius, i a Lleida el Seminari Vell, però quins altres indrets de Catalunya foren habilitats? Perquè ara coneixem, gràcies a la informació consultable a través del web de l'Arxiu Nacional de Catalunya,² totes les dones que van ser acusades en un consell de guerra, moltes d'elles absoltes però després de patir detenció governativa. Per tant, van patir privació de llibertat, tot i que sense condemna ferma. En comissaries? En espais habilitats específicament? En un espai propi dins de les presons d'homes?

A banda de les monografies esmentades, aquests darrers anys n'han aparegut d'altres, tot i que a parer nostre podrien haver-ne estat més. Per ordre cronològic, l'any 2006 es va publicar l'estudi de la repressió a les dones del Prat de Llobregat. L'anàlisi del paper de la dona vivint sota la dictadura a Tarragona la van fer Montserrat Duch i Meritxell Ferré el 2009. Destaquen també els estudis de Nàdia Varo, amb el focus en la repressió de gènere a Gavà (2013); de Neus Ribas, centrat en les dones de Sant Feliu de Llobregat que van ser empresonades (2015), i d'Emili Ferrando, sobre la primera dona afusellada a Catalunya el 1939 mateix, Carme Claramunt (2016). Com pot comprovar-se, hi ha tres qüestions que criden l'atenció: que la majoria són d'autores (només hi ha un home que escriu sobre una dona), l'aspecte local i que la majoria d'estudis són de l'entorn de l'àrea metropolitana de Barcelona. La primera qüestió és evident i generalitzada: pocs homes s'apropen a les qüestions de gènere com a línia d'estudi. La segona qüestió és la que porta a titular aquesta aproximació: a Catalunya s'està fent història local pel que fa a la repressió de gènere durant la dictadura. Des de Barcelona fins a Tarragona, Sant Feliu, el Prat de Llobregat, Gavà o Badalona. I no només amb monografies com les citades, també amb articles en revistes on, de fet, és on en els darrers anys s'està publicant més al voltant de la repressió franquista de gènere. La tercera qüestió no es repeteix en els articles, que surten de

la capital i la seva àrea metropolitana amb estudis que recullen millor la territorialitat catalana.

Si els llibres publicats es basen en l'anàlisi de com va afectar la repressió una població o una dona en concret, succeeix el mateix en els articles de revistes, tant si són acadèmiques com si no. D'aquesta manera, es van localitzant textos centrats en dones represaliades d'arreu del territori que ens permeten anar coneixent, amb comptagotes, històries individuals de, generalment, dones poc conegudes que van patir l'exili o més

Espai de Memòria que recorda que el convent de les Oblates de Tarragona va ser utilitzat com a presó de dones de 1939 a 1944.

1
2
6
10
14
18
20
22
24

temes-2)

sovint un consell de guerra. El *Butlletí del Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell* (2003) va recollir, per exemple, la història de Margarida Abril, nascuda a Argentona i que va haver d'exiliar-se per la seva lluita al front i la militància al PSUC durant la guerra. Va tornar els anys quaranta i va reprendre la lluita en la clandestinitat amb el mateix partit polític, fins que va haver de marxar de nou a França, d'on no va poder tornar fins a la mort del dictador. També es va haver d'exiliar Nati Simarro, de Mollet del Vallès, que a França va patir la duresa dels camps de concentració d'Argelers i de Bram. I també de Mollet hi ha un recull de testimonis orals de dones que exposen com van viure la repressió de postguerra i la dels anys cinquanta. D'Almenar, al Segrià, era Maria Castellnou, que va ser empresonada i torturada per aconseguir informació dels seus fills, tres nois i una noia buscats per la seva militància política. No hi va haver temps que se celebrés cap consell de guerra perquè va morir de tuberculosi el 14 de novembre de 1938 a la Presó Provincial de Lleida. La seva filla, Maria Bendicho Castellnou, va tornar massa aviat de França i va ser detinguda i tancada en presó preventiva el 23 de novembre de 1939 a la presó de Balaguer: «Va ser acusada pel consell de guerra celebrat el juny de 1940, per ser d'esquerres, propagandista, per incitar a la violència contra les persones de dretes, ja que, segons el seu expedient, va assistir a plens de

l'Ajuntament i a una sessió del Tribunal Popular on insultava els simpatitzants feixistes, per encapçalat manifestacions i per ser antireligiosa i atea perquè, segons la parròquia del municipi, s'aprofitava dels saquejos de l'església». Va ser condemnada a dotze anys i un dia de presó i finalment va estar-s'hi tres anys, nou mesos i vuit dies. De qui podem conèixer detalladament com va anar el consell de guerra és d'Isabel Armengol Rodríguez, veïna de Solivella (Conca de Barberà), així com de vuit dones més del poble que van patir la repressió franquista sent jutjades en un consell de guerra i finalment absoltes. A Isabel, que era mestra, la penaren amb vuit anys d'inhabilitació del seu càrrec públic i la deixaren en llibertat. El crim havia estat cridar en un míting al poble «Visca Lister». Aquest fet succeït a Solivella, amb l'absolució final de la majoria d'encausades, és una qüestió que resta, com tantes altres, pendent d'estudiar a Catalunya: pel que s'ha pogut conèixer, moltes dones van ser detingudes i finalment no jutjades, o bé van patir consells de guerra i van ser absoltes o el cas es va arxivar. Ara bé, cal tenir en compte que el temps de presó governativa, unes setmanes o uns mesos en què foren privades de llibertat, encara que després arribés l'absolució, era un temps d'advertiment i exemplaritat per part del règim, que encara que no arribés a penar-les les havia marcat davant la societat, i per mitjà de les acusacions i els avals havia fet que

s'explicités els qui eren al costat o en contra de l'acusada. Finalment també és gràcies a articles en revistes d'àmbit local que localitzem algunes aproximacions centrades en les dones afusellades a Catalunya. L'any 2003 Josep Clara va publicar un article sobre Matilde Sabaté Grisso, veïna de Sils (La Selva), acusada d'haver portat granota de miliciana i una pistola a la cintura, i d'haver participat en saquejos i en la mort de diverses persones. Fou afusellada a les tàpies del cementiri de Girona el 28 de juny de 1940, juntament amb nou homes. L'any 2012, la *Revista Cadí-Pedraforca* va publicar un article sobre Concepció Guillén Martínez que, detinguda el 1940, va ser acusada de fets molts semblants als de Matilde: vestir granota de mi-

Presó de dones de les Corts, 1941.

liciana, portar una pistola «al cinto» i haver participat en assassinats. El procés, però, va ser més llarg i, malgrat allunyar-se dels primers anys de postguerra i per tant els més venjatiu, en aquest cas no li va servir per salvar la vida: va ser afusellada el 13 de maig de 1943 a les tàpies del cementiri de Lleida. Una breu anàlisi de les disset dones afusellades a Catalunya també la trobem en una revista d'àmbit local, *Memòria Antifranquista del Baix Llobregat*, que dedica tot el número 19 a la repressió franquista a Catalunya i on un dels textos tracta de les disset dones que patiren la pena màxima al Principat.

Bibliografia

- C. ALONSO MERINO; F. RAMIRO VILAPLANA, «Els silencis de les oblidades de Franco (el cas de Mollet del Vallès)», *Notes*, núm. 35, p. 165-181.
- J. CLARA (2003), «La repressió franquista i la dona. El cas de Matilde Sabaté», *Quaderns de La Selva*, núm. 15, p. 145-188.
- M. COLOMER I ROVIRA (2003), «Margarida Abril i González, lluitadora comunista», *Butlletí del Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell*, núm. 16, p. 7-18.
- M. DUCH; M. FERRER (2009), *De súbdites a ciutadanes. Dones a Tarragona, 1939-1982*. Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials «Guillem Oliver» del Camp de Tarragona.
- O. DUQUE; M. GÓMEZ; D. JUÁREZ; A. MARTÍNEZ; J. MONTBLANC; Mª P. PÀMPOLS; M. PANABIERRE; O. PARETAS (2006), *Les dones del Prat i la repressió franquista*. Ajuntament del Prat de Llobregat.
- Emili FERRANDO PUIG (2016), *Executada*. Barcelona: Artes Gráficas VF.
- Fernando HERNÁNDEZ HOLGADO (2011), *La prisión militante: las cárceles franquistas de mujeres de Barcelona y Madrid (1939-1945)*. Universidad Complutense de Madrid. Posteriorment ha publicat diversos articles acadèmics, com (2008), «Presodelescorts.org: memoria e historia de mujeres de Les Corts (Barcelona, 1939-1955)», *Entelequia: revista interdisciplinaria*, núm. 7, p. 187-196; o (2015) «Memoria de la prisión de mujeres de les Corts: un balance (2006-2014) y una mirada al presente», *On the W@terfront*, vol. 36, núm. 2, p. 5-27.
- C. MIR; C. AGUSTÍ; J. GELONCH (eds.) (2001), «Violència i repressió a Catalunya durant el franquisme. Balanç historiogràfic i perspectives», *Espai / temps*, núm. 42. Edicions de la Universitat de Lleida.
- Mª Pilar MOLINA (2010), *La Presó de Dones de les Corts (1939-1959)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Districte de les Corts. Tesi doctoral.
- N. RIBAS DEVESA (2015), *Dones entre reixes, dins i fora de la presó: les santfeliuenques i la repressió franquista (1939-1950)*. Sant Feliu de Llobregat: Edicions del Llobregat.

Algunes monografies i alguns articles en revistes d'àmbit local, així com capítols d'obres més generals que no hem referenciat, és el que trobem escrit sobre la repressió franquista envers les dones a Catalunya. Es fa patent que fins ara la recerca i la publicació han estat més aviat minses, i cada vegada més tenen relació amb treballs de batxillerat, graus universitaris o màsters. Confiem que el futur d'aquests estudis, doncs, estigui assegurat. ■

- M. ROMA GARCIA (2018), «Memòria i gènere: la repressió franquista a través de les almenarenques Maria Castellnou i Maria Bendicho», *Shikar. Revista del Centre d'Estudis Comarcals del Segrià*, núm. 5, p. 106-114.
- J. M. SANS TRAVÉ (2014), «La repressió de les dones de Solivella en acabar la guerra civil (1939-1940): el cas de la mestra Isabel Armengol Rodríguez», *Podall: Publicació de cultura, patrimoni i ciències*, núm. 3, p. 122-146.
- Q. SOLÉ (2012), «La lleona de La Seu», *Revista Cadí-Pedraforca*, núm.12, p. 86-87.
- Q. SOLÉ (2019), «Dones afusellades pel franquisme a Catalunya», *Memòria Antifranquista del Baix Llobregat*, núm. 19, p. 55-59.
- Mª A. SUÁREZ GONZÁLEZ, «L'exili d'una nena molletana, la Nati Simarro», *Notes*, núm. 35, p. 46-79.
- J. SUBIRATS PIÑANA (2006), *Les Oblates, 1939-1941. Presó de dones de Tarragona*. Valls: Cossetània Edicions.
- E. TERRADELLAS PRAT (2015), *La sèrie documental procediments judicials militars (sumarissims) 1939-1980 de l'Arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, p. 40.
- N. VARO MORAL (2013), *El Servicio Social de la Mujer a Gavà (1939-1978)*. Ajuntament de Gavà.
- R. VINYES (2001), «"Nada os pertenece"... Las presas de Barcelona, 1939-1945», *Historia Social*, núm. 39, p. 49-68. Posteriorment el mateix autor va publicar un llibre d'abast estatal (2002): *Irredentas, las presas políticas y sus hijos en las cárceles de Franco*, Madrid: Temas de Hoy.

Notes

1. <http://presodelescorts.org/ca> [consulta: 15 de maig de 2020].
2. <http://anc.gencat.cat/ca/detall/noticia/La-llista-de-reparacio-juridica-de-victimes-del-franquisme-en-dades-obertes> [consulta: 16 de maig de 2020].